

Duits verzet tegen Hitler

Randall Hansen

BBNC uitgevers
Amersfoort, 2015

Inhoud

Inleiding	9
1 Oorlog, wreedheden, verzet	11
2 De coup tegen Hitler	35
3 Uit tekortschietende handen DE COUP IN PARIJS	41
4 De SS vastgezet PARIJS, 20 JULI 1944	51
5 De laatste hoop van het verzet ROMMEL TEGEN HITLER	59
6 Hitlers wraak	75
7 Werd Parijs gered door een Pruis?	91
8 De lichtstad vernietigen	103
9 Parijs in opstand	119
10 Parijs bevrijd, Parijs ontzien	129
11 Normandië in het zuiden DE INVASIE VAN ZUID-FRANKRIJK	143
12 Bolwerken en vestingen TOULON	157
13 Europa's navelstreng: Marseille	165
14 Geweld in eigen huis VOORBEREIDINGEN VOOR DE VERDEDIGING VAN HET DERDE RIJK	177
15 De vernietiging van Duitsland HITLER EN DE VERSCHROEIDE AARDE	185
16 Vechten tot de laatste man DE GEALLIEERDEN AAN DE RIJN	197
17 Hitler tiert	215

18	Het beleg van Düsseldorf	233
19	Sterven opdat zij kunnen leven MIDDEN-DUITSLAND	261
20	De verwoesting van Neurenberg, de redding van Heidelberg ZUID-DUITSLAND	275
21	Een burgeropstand: Augsburg	289
22	‘Wij, de vrouwen van Freiburg, smeken u’ DE FRANSE BEZETTING VAN ZUID-DUITSLAND	301
23	Een kaartenhuis DE SOVJETAANVAL OP HET DERDE RIJK	313
24	De redding van de stad van Caspar David Friedrich	323
25	Het werk afmaken dat Bomber Harris was begonnen HAMBURG	333
26	Ontsnapping aan het Soyjetnet WALTHER WENCK EN DE VLUCHT OVER DE ELBE	351
	Conclusie	361
	Gekozen benadering, bronnen en dankbetuiging	371
	Noten	377

Inleiding

In 1943 dwongen de Sovjets het Duitse leger zich steeds verder uit Rusland terug te trekken. Adolf Hitler, de Duitse kanselier en leider van de *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, moest beslissen wat er ging gebeuren met de gebieden waaruit de Duitse militairen vertrokken. Zijn antwoord was duidelijk: de terugtrekkende Wehrmacht moest onderweg alles vernietigen. De vijand zou alleen een ‘onbruikbare, onbewoonbare woestenij’ krijgen, waarin ‘mijnen maandenlang zouden blijven ontploffen’.¹ Hitlers oorspronkelijke visie van het overheersende ras maakte plaats voor een even afschuwelijk beeld, dat van verschroeide aarde.

Terwijl de Wehrmacht op alle fronten achteruit wankelde, veranderde Hitler deze overpeinzingen in een serie concrete bevelen: alle havens in Europa moesten worden vergiftigd, geblokkeerd en vernietigd. Parijs moest worden verwoest. Industrieën, spoorwegen, bruggen, nutsvoorzieningen, archieven, musea en andere culturele instituten in Duitsland moesten worden opgeblazen. En elke Duitse stad moest straat voor straat, huis voor huis worden verdedigd, alles gericht op massale vernietiging en verlies aan levens. Vanaf september 1944 sprak Hitler een doodvonnis uit over Duitsland. Op 7 september liet Hitler een hoofdartikel publiceren in het partijorgaan van de nazi's, de *Völkischer Beobachter*. ‘Geen enkele Duitse graanhalm,’ fulmineerde het artikel, ‘zal de vijand voeden, geen enkele Duitse mond zal hem inlichtingen verstrekken, geen enkele Duitse hand zal hem hulp bieden. Hij zal elke voetbrug vernield en elke weg geblokkeerd vinden – alleen dood, vernietiging en haat zal hij aantreffen.’² Hitler, zijn minister van Propaganda Joseph Goebbels en hoofd van de SS Heinrich Himmler waren het erover eens dat ‘niets wat de vijand van dienst kon zijn, in zijn handen mocht vallen’.³

De meeste Duitse veldmaarschalken, generaals en functionarissen van de nazipartij wilden Hitler maar al te graag gehoorzamen. Ze stuurden tienduizenden jonge mannen de dood in, ze vernietigden moedwillig industrieën, bruggen en gebouwen en ze verdedigden steden en dorpen, waardoor die totaal werden verwoest. Een kleine, maar moreel en militair belangrijke minderheid van soldaten en burgers zei daar echter nee tegen. Terwijl de meeste soldaten en partijleden tot een vreselijk einde doorvochten, kozen deze officieren, soldaten en – vooral – burgers ervoor om ongehoorzaam te zijn. Ze probeerden de industrie, elektriciteits- en gasinstallaties, havens, bruggen en wegen te redden. En terwijl de geallieerde legers in 1945 diep tot in het hart van Duitsland doordrongen, trachtten ze een zinloze en destructieve militaire verdediging van hun steden tegen de Britse, Amerikaanse, Franse en Sovjet-Russische legers te voorkomen.

Dit boek vertelt hun verhaal. Het onderzoekt wat het verzet in Duitsland inhield nadat de invloedrijke personen rond Claus von Stauffenberg ter dood waren gebracht of op de vlucht waren geslagen na het mislukken van de samenzwering om Hitler op 20 juli 1944 te vermoorden. Er wordt gekeken naar de manier waarop lagere Duitse officieren reageerden op de nihilistische bevelen van Hitler waarin hij opdroeg om Duitsland en Europa te vernietigen. En bovenal laat het zien hoe gewone mensen – arbeiders, architecten, artsen en priesters – de noodzakelijke overtuiging, moed en slimheid bezaten om een laatste verzetsdaad te plegen tegen het nationaalsocialistische regime.

Oorlog, wreedheden, verzet

Op 1 september 1939 verschenen Duitse vliegtuigen boven de Poolse stad Wieluń. De bommenluike gingen open. Synagoge, kerk, ziekenhuis en huizen beneden ontploften. Doodsbange inwoners stroomden de stad uit. Ze kregen weinig respijt, want Stuka duikbommenwerpers die burgers in heel Europa angst zouden aanjagen, beschoten hen. De wegen lagen bezaaid met lijken. Tientallen steden in het hele land kregen met hetzelfde te maken.

Terwijl de bommenwerpers Poolse steden in puin legden, stroomden anderhalf miljoen Duitse soldaten vanuit het westen en noorden de grenzen over. De Duitse luchtmacht maakte korte metten met de enkele moderne vliegtuigen die de Polen in de lucht konden brengen, en tegelijk braken snelle Duitse tanks door Poolse stellingen om die te omsingelen en te vernietigen.⁴ De wanhopige Poolse regering hoopte dat de Britten en Fransen hun garantie om tussenbeide te komen, gestand zouden doen. Op 17 september verschenen inderdaad buitenlandse troepen, alleen geen Engelse of Franse. Stalin had zijn strijdkrachten bevolen Polen vanuit het oosten aan te vallen. De Polen boden verzet tegen de Duitsers op een manier die alleen maar heroïsch kon worden genoemd en waardoor de Duitsers 45.000 slachtoffers telden. Alleen stond de uitslag al vast. Tegen oktober was het voorbij. De Duitsers die toen ‘enthousiast voorstander waren van onvoorwaardelijke overgave’, hadden Polen verpletterd. Meer dan 100.000 Poolse soldaten waren gesneuveld.⁵

Tijdens en na de campagne gaf de tactiek van de Wehrmacht blijk van meedogenloze wreedheid. In de loop van drie weken brandden de Duitse strijdkrachten 531 steden en dorpen plat (waarbij Warschau en de provincie Łódź bijzonder zware schade leden) en doodden ze 16.376 mensen.⁶ Na de val van Poolse steden en overgave van Poolse divisies,

vermoordden Duitse soldaten duizenden krijgsgevangenen, mannelijke burgers, vrouwen en kinderen.

Hoe afschuwelijk hun handelwijze ook was, Wehrmacht-officieren konden die misschien als tactisch rechtvaardigen, want elke vorm van daadwerkelijk of mogelijk verzet werd de kop ingedrukt om Polen aan het Duitse gezag te onderwerpen.⁷ Het platbranden van dorpen, doodschieten van gevangenen en vermoorden van burgers was niet ongebruikelijk in de oorlogsgeschiedenis, ook al leidde de Duitse combinatie van nieuwe technieken met oude strijdmethoden tot een veel groter verlies aan levens. Maar het moorden was niet alleen tactisch, het was een doel op zich. In de loop van de campagne maakten tactisch om het leven brengen door het Duitse leger, 'laaghartige' moorden door de Waffen-SS en wraakzuchtig doden door ethische Duitsers, plaats voor massale, systematische moordpartijen.⁸ De Führer en zijn generaals hadden oorlogvoering opnieuw gedefinieerd. Burgers zouden niet worden gedood om een oorlog te winnen. In plaats daarvan werd de oorlog gevoerd en gewonnen, zodat de moord op burgers vervolmaakt kon worden. De nationaalsocialistische ideologie waarvan de gruwel in omvang moeilijk te begrijpen is, was er één van eindeloze overheersing, geweld en dood.⁹

De executies werden voornamelijk uitgevoerd door de SS-eenheden die deelnamen aan de bezetting van Polen. Dat waren de Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei (speciale eenheden van de veiligheidspolitie, of SiPo, maar in werkelijkheid moordcommando's). Organisatorisch was de SS onder leiding van Heinrich Himmler en Hitler zelf verdeeld in de geheime dienst (Sicherheitsdienst, of SD) en de geheime politie (Geheime Staatspolizei, of Gestapo) die samen de onderzoeks- en bewakingsafdelingen van de staatsveiligheid vormden. Het apparaat omvatte ook de recherche (Kriminalpolizei, of Kripo) en de geüniformeerde politie (Ordnungspolizei, of Orpo). De laatste omvatte alle politiediensten. De SS had ook militaire (Waffen-SS) en paramilitaire afdelingen. Orpo-bataljons die deel uitmaakten van de laatste, vermoordden grote aantallen burgers. De Orpo leverde ook vijfhonderd mannen aan de Einsatzgruppen.¹⁰

Mannen van de Gestapo, de SD en de Kripo gingen vijf Einsatzgruppen vormen die waren verbonden aan elk van de invallende legers.¹¹ Later werden daar nog twee Einsatzgruppen en één Einsatzkommando (uit Danzig) aan toegevoegd, terwijl een detachement Orpo een deel

van een zevende Einsatzgruppe vormde.¹² Samen telden ze bijna 3000 man.¹³ Poolse nationalisten, intellectuelen, rooms-katholieke geestelijken en natuurlijk Joden vormden het doelwit van deze Einsatzgruppen.

Bij een kenmerkende operatie rekruteerde SS-Sturmbannführer (majoor) Kurt Eimann, commandant van een SS-regiment in de Vrije Stad Danzig, enkele duizenden SS-leden voor een aanvullende politiemacht, het Eimann-bataljon.¹⁴ In november ving het bataljon een treinlading gehandicapten uit Pommeren op, die door de politie in vrachtwagens werd geladen en het bos in werd gereden. Daar troffen ze Poolse politieke gevangenen die een kuil aan het graven waren. Het eerste slachtoffer, een vijftigjarige vrouw, werd naar de rand gebracht. Eimann trok een pistool, duwde die onder tegen haar schedel en haalde de trekker over. Nadat die taak was uitgevoerd, vermoordde de SS de politieke gevangenen, wierpen die bovenop de gehandicapten en bedekte de graven met aarde.¹⁵ Die maand zouden ongeveer 3500 mensen worden doodgeschoten. Tijdens de Poolse campagne vermoordden de Einsatzgruppen met ondersteuning van andere SS-eenheden en ongeveer 100.000 etnische Duitsers tienduizenden Poolse intellectuelen, Joden, psychiatrische patiënten, prostituees, Roma en Sinti.¹⁶ Joden werden bijzonder wreed behandeld.

Hoewel de SS de meeste moorden pleegde, was het Duitse leger zeker niet onschuldig. In samenwerking met de Einsatzgruppen dreef het leger tienduizenden Joden over de demarcatielijn de Sovjetzone in en executeerde soms eenheden burgers. Door verantwoordelijkheden te verdelen, gaf het Duitse leger de SS wel een vrijbrief voor massamoord.¹⁷ Onder leiding van Generalquartiermeister Eduard Wagner sloot het leger overeenkomsten met de SS om de SS-moorden zo mogelijk te beperken, maar vooral om het Duitse leger te vrijwaren van directe betrokkenheid.¹⁸ Dat mislukte in beide gevallen. Het Duitse leger dulde soms de opzettelijke executie van burgers, andere keren bood het indirecte hulp met logistieke steun en een enkele keer deed het mee met de executies. ‘Het Duitse leger,’ schrijft Holocausthistoricus Raul Hilberg, ‘deed zijn uiterste best om Joden aan Einsatzgruppen over te dragen, vroeg om actie tegen Joden, deed mee aan vernietigingsoperaties en schoot Joodse gijzelaars dood als “vergelding” voor aanvallen op de bezettingsmacht.’¹⁹ Het leger gaf de SS de vrije hand bij een genocide-campagne van onvoorstelbare omvang, waardoor het medeplechtig werd.

De SS testte deze technieken in Polen, waarna ze verder naar het oosten werden vervolmaakt in de Sovjet-Unie, waar het binnenvallende Duitse leger miljoenen Joden zou tegenkomen.

OOORLOG

Op 22 juni 1941 begon ‘Operatie Barbarossa’ en vielen drie miljoen Duitse troepen – twee keer het aantal voor Polen – de Sovjet-Unie aan.²⁰ Ondersteund door de nu vertrouwde artilleriebarrages en luchtbombardementen trokken drie legergroepen (Heeresgruppen) het Sovjetgebied binnen. Legergroep Noord onder commando van veldmaarschalk Ritter von Leeb trok in noordoostelijke richting door de Baltische staten en vandaar naar Leningrad. Legergroep Midden van veldmaarschalk Fedor von Bock, de zwaarst bewapende en sterkste van de drie, rukte door de Sovjet-Unie op naar Moskou. En ten slotte trok legergroep Zuid onder veldmaarschalk Gerd von Rundstedt in zuidoostelijke richting naar Odessa en Sebastopol. De strategie van de Wehrmacht steunde op een overweldigende combinatie van mobiliteit en kracht. Snel oprukkende (pantser)divisies moesten de vijand verrassen en omsingelen, waarna de botte kracht van artillerie, luchtmacht en infanterie die vernietigde.²¹ De strategie was zeer doeltreffend. In ruim twee weken maakten de Duitse strijdkrachten 400.000 Sovjetsoldaten krijgsgevangen, en legergroep Midden rukte op tot Smolensk, de poort naar Moskou. Deze eerste successen betekenden een enorme klap voor het Russische opperbevel en voor Stalin zelf.

Op het zuidelijk strijdtoneel kreeg Von Rundstedts legergroep Zuid te maken met de felste tegenstand, hoewel de terreinwinst alleen beperkt lijkt in vergelijking met de snel oprukkende, meer noordelijke legergroepen. Vroeg in de campagne maakte legergroep Zuid bij Oeman 100.000 Sovjettroepen krijgsgevangen. Daarna rukte pantsergroep 2 van legergroep Midden onder Guderian op naar het zuiden, om Von Stülpnagels 17e leger te assisteren bij een succesvolle omsingeling van Kiev.²² Nog eens 650.000 manschappen werden krijgsgevangen gemaakt.

Het 17e leger telde twee van de meest ondoordringelijke officieren van de Tweede Wereldoorlog: Von Stülpnagel zelf en luitenant-kolonel Dietrich von Choltitz. Von Stülpnagel was een humanistische, bijna filosofische officier en van oudsher tegenstander van Hitler. Hij was in 1938 nauw betrokken geweest bij voorbereidingen voor een coup die Hitler af

moest zetten na de verwachte geallieerde afwijzing van Duitse aanspraken op het Sudetenland. Tijdens de Poolse campagne wees hij SS-misdaden tegen burgers af.²³ Toch nam hij nog geen twee jaar later deel aan die misdaden. Gedurende de eerste dagen van Operatie Barbarossa bereikte het 17e leger Lviv (Lemberg). Terugtrekkende Sovjettroepen brachten enkele duizenden Oekraïense nationalistinnen om het leven die in de stad gevangenzaten. Als reactie daarop riepen Duitse strijdkrachten van de Wehrmacht en Einsatzgruppen op tot een pogrom, waarbij vierduizend Joden omkwamen. Volgens een Sovjet-Russische bron gaf Von Stülpnagel de aanzet hiertoe en rapporteerde hij aan Berlijn dat dit model kon staan voor acties elders.²⁴ Zulke *Selbstreinigungsaktionen* ('zelfreinigungsacties') bespaarden de Duitsers mankracht die anders nodig was voor de moord op Joden, terwijl de verantwoordelijkheid ervoor bij de plaatselijke bevolking werd gelegd.²⁵

Hoewel hij bevelen om Sovjetgeneraals te executeren als vergelding voor het doden van krijgsgevangenen naast zich neerlegde, nam Von Stülpnagel ook deel aan Duitse acties tegen partizanen, waardoor vanaf juli 1941 wijdverbreid onschuldigen werden gedood als vergelding.²⁶ Op 30 juni tekende hij een anti-partizanenbevel: 'Wanneer de daders van sabotage of van aanvallen op soldaten niet geïdentificeerd kunnen worden, moeten als vergelding Joden of communisten, en vooral Joodse Komsomols [leden van de jeugdbond van de Sovjet-Unie] worden doodgeschoten.'²⁷ In augustus stelde hij vast dat 'draconische maatregelen' tegen de Joden medelijden hadden opgewekt bij sommige Oekraïners. Het was dus noodzakelijk de Duitse bevolking op te voeden om 'een resolute en uniforme afwijzing' van Joden voor elkaar te krijgen.²⁸ Von Stülpnagel zag geen tegenstrijdigheid in dit onbuigzame antisemitisme en een humanitaire bezorgdheid voor andere burgers. In augustus 1941 verlangde hij een 'gepaste behandeling en zorg voor de burgerbevolking in de bezette gebieden'.²⁹

Von Stülpnagel voerde samen met de SS anti-Joodse maatregelen uit. Eind september verzocht hij Sonderkommando 4b (onderdeel van Einsatzgruppe C) de Joden van de Centraal-Oekraïense stad Kremensjoek uit te roeien als reactie op drie gevallen van kabelsabotage.³⁰ Tegen november had het Sonderkommando duizenden Joden vermoord.³¹ Begin oktober wilde Von Stülpnagel het oostfront de rug toekeren en vroeg hij om overplaatsing. Hij wist toen – net als gedurende de rest van